

TÜRK CEZA KANUNU
(M. 128) VE AVRUPA İNSAN
HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI
IŞIĞINDA BİR HUKUKA
UYGUNLUK NEDENİ OLARAK
“SAVUNMA DOKUNULMAZLIĞI”*

Yrd. Doç. Dr. Serhat Sinan KOCAOĞLU**

* Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK-ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.

**Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi ABD Öğretim Üyesi;
Ankara Barosu Geçmiş Dönem Yönetim Kurulu Üyesi.

ÖZ

Savunma dokunulmazlığı, iddia ve yargılama makamlarına karşı şüpheli, sanık ve müdafinin sahip oldukları kalkandır. Savunma dokunulmazlığının dar veya geniş şekilde yorumlanması o ülkedeki demokrasi ilkesinin uygulamadaki gerçek göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: *Savunma Hakkı, Savunma Dokunulmazlığı, Hukuka Uygunluk Nedeni, Türk Ceza Kanunu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ceza Muhakemesi Hukuku, Savcı, Avukat, Hâkim, Şüpheli, Sanık.*

THE FUNCTIONAL IMMUNITY
FOR THE DEFENSE AS A REASON
OF LEGALITY IN THE LIGHT
OF THE TURKISH PENAL CODE
(ARTICLE NUMBER 128) & THE
EUROPEAN COURT OF HUMAN
RIGHTS PRECEDENTS

ABSTRACT

Functional immunity is literally the shield for the suspect, accused as well as the counsel for the defence. Interpretation of the functional immunities from a narrow or widened perspective is the real indicator of the principle of democracy for the country in question.

Keywords: *Right to Defense, Functional Immunity, Reason of Legality, Turkish Penal Code, European Court of Human Rights, Criminal Procedural Law, the Public Prosecutor, the Counsel, the Judge, the Suspect, the Accused.*

I. GİRİŞ

Montesquieu'dan bu yana var olan önemli ve belirleyici bir politik anlayış, *imperium* yani "*kamu buyurma gücü*"nün birbirlerini kontrol edecek şekilde yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayrılmasını öngörmüştür. Böylece, birey hak ve özgürlükleri şiddet tekelini elinde tutan devlet aygıtına ve yöneticilere karşı daha rahat bir şekilde korunabilmesi sağlanabilecektir.

"**Erkler Ayrılığı**" ya da "**Kuvvetler Ayrılığı**" olarak adlandırılan bu "**fren ve denge**" (**checks & balances**) yaklaşımın yargı mekanizmasına yansımaları ise yargı erkinin iddia, yargılama ve savunma makamları olarak yine üçe bölünmesi şeklinde olmuştur. Bu üç makamın muhakemenin bütün süreçlerinde birbirlerini kontrol etmesi ve işbirliği içerisinde yargılama konusu olayın adilane bir şekilde çözülmesini sağlaması amaçlanmıştır.

Ancak özellikle ceza muhakemesi sürecinde bu teorik işbirliği sorunsaldır. Zira, ceza muhakemesinin devleti temsil eden ayakları olan toplumsal iddia ve yargılama makamları savunma karşısında önemli ayrıcalıklara sahiptir. Bu durum savunmayı adeta ceza muhakemesinin üvey evladı haline getirmekte ve savunma yaparken kullandığı ifade, jest ve mimikler de dahil olmak üzere savunma için elzem pek çok unsur hem toplumsal hem de bireysel savunma makamlarının aleyhinde birer tehdit unsuru olarak kullanılabilir. Zira, TCK m. 128 gereğince de belirtildiği gibi duruşma esnasında ya da dilekçesindeki beyanlarından dolayı hakkında "**hakaret**" (TCK m. 125) ve "**iftira**" (TCK m. 267) suçlarına ek olarak; icab-ı halde "**suç uydurma**"dan da (TCK m. 271) ceza soruşturması açılabilir. Keza, buna bağlı olarak tazminat talebi ile birlikte avukatın bağlı olduğu baronun yapılan şikayet üzerine açabileceği bir disiplin soruşturması müdafinin (cezaî ve hukukî sorumluluk açısından aynı zamanda şüpheli ve sanığın da) layığına savunma yapmasının önündeki en önemli engeldir.

İfade hürriyetini özgür bir şekilde kullanamayan bir savunmanın ceza muhakemesinin amacının yani maddi gerçeğin gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Kullanılan ifadelerden dolayı doğabilecek cezai, hukukî ve disiplin sorumluluğu ihtimali savunmanın vazifesini gereğince yerine getirmesini engelleyici mahiyettedir. Zira, TCK m. 128 gereğince de belirtildiği gibi duruşma esnasında ya da dilekçesindeki beyanlarından dolayı hakkında "**hakaret**" (TCK m. 125) ve "**iftira**" (TCK m. 267) suçlarına ek olarak; icab-ı halde "**suç uydurma**"dan da (TCK m. 271) ceza soruşturması açılabilir. Keza, buna bağlı olarak tazminat talebi ile birlikte avukatın bağlı olduğu baronun yapılan şikayet üzerine açabileceği bir disiplin soruşturması müdafinin (cezaî ve hukukî sorumluluk açısından aynı zamanda şüpheli ve sanığın da) layığına savunma yapmasının önündeki en önemli engeldir.

Bu nedenler ile kanun koyucu **hakkın icrası bağlamında** bir hukuka uygunluk nedeni olarak savunma (ve iddia dokunulmazlığı) 765 sayılı (eski) Türk Ceza Kanunu'nda da düzenlenmişti (m. 486/1).^[1] 5237 sayılı (yeni) Türk

[1] 765 sayılı TCK m. 486, f. 1: Tarafların veya vekil, müdafii, müşavir yahut kanuni mümessillerinin bir dava hakkında kaza mercilerine verdikleri dilekçe, layiha veya sair evrakın yahut yaptıkları iddia ve müdafaaların ihtiva ettiği hakareti mutazammın yazı ve sözlerinden dolayı takibat yapılmaz.

Ceza Kanunu'nda da geçerli olan benzer bakış açısı ile düzenlenmiş olan "**İddia ve Savunma Dokunulmazlığı**"^[2] başlığını taşıyan 128. maddesinde birer muhakeme süjesi olarak önemi tartışma götürmeyecek olan iddia ve savunmanın, belirli sınırlar içerisinde kullandığı beyanlardan hukuka uygunluk nedeni olarak yararlanabilmelerini öngörmüştür. Ayrıca belirtmeliyiz ki "**hakkını kullanan kişiye ceza verilmez**" (TCK m. 26, f. 1) hükmü de savunma dokunulmazlığını genel çerçevede normatif temellerinden birisidir.

Zira, savunma bir haktır ve kanunu koyucu bu hakkın kullanımını "**5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu**", "**353 sayılı Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu**", "**3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu**", "**5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu**", "**1136 sayılı Avukatlık Kanunu**", "**2249 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun**" gibi daha burada saymadığımız pek çok kanunda çeşitli şekillerde düzenlemiştir. Özünde ifade hürriyeti ve eleştiri hakkı ile harmanlanan savunma hakkının kullanan kişi tarafından aleyhinde cezai, hukuki ya da disiplin takibatı olmaksızın adli ya da idari mercilerin önünde korkusuzca gerçekleştirilebilmesinin en büyük dayanağı ise TCK m. 128'dir. Ancak biz bu çalışmamızı maddenin iddia makamını da içine alan tüm koruma kapsamı ile değil de sadece "**savunma dokunulmazlığı**" (savunma bağımsızlığı/adli muafiyet) ile sınırlandırmak niyetindeyiz. Bu yüzden, iddia dokunulmazlığı konusu sadece ilgili yerlerde araştırmamızın sınırlı olarak ilgi alanına girmektedir.

Toplam üç bölümden oluşan çalışmamızda birinci bölümde bir hukuka uygunluk nedeni olarak savunma dokunulmazlığı kavramını genel olarak inceledikten sonra ikinci bölümde savunma dokunulmazlığının nezdinde uygulama alanı bulacağı yargı mercileri ve idari makamlar kavramlarını irdeleyeceğiz. Üçüncü bölümde savunma dokunulmazlığının kapsamını ve sınırlarını ulusal yargı kararları ve AİHM içtihatları bağlamında ele almayı müeakip sonuç kısmında konumuza dair teşhis, tespit, eleştiri ve önerilerde bulunacağız.

II. BİR HUKUKA UYGUNLUK NEDENİ OLARAK SAVUNMA DOKUNULMAZLIĞI

Dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklerden biri olan "**savunma hakkı**", özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan medeni ülkelerin anayasalarında bir insan hakkı olarak anayasal teminat altına alınmıştır.

[2] 5271 sayılı TCK m. 128: Yargı mercileri veya idarî makamlar nezdinde yapılan yazılı veya sözlü başvuru, iddia ve savunmalar kapsamında, kişilerle ilgili olarak somut isnadlarda ya da olumsuz değerlendirmelerde bulunulması hâlinde, ceza verilmez. Ancak, bunun için isnat ve değerlendirmelerin, gerçek ve somut vakıalara dayanması ve uyumsuzlukla bağlantılı olması gerekir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile başlayan süreçte başta AİHS (m. 6, f. 3, b. c) olmak üzere pek çok uluslararası ve bölgesel düzeydeki sözleşme ile korunan evrensel değerler arasında girmiştir.^[3] 1982 Anayasası da savunma hakkını hakların korunması ile ilgili hükümler başlığı altında 36. maddesinde ve 74. maddesinde hak arama ve dilekçe özgürlüklerinin çerçevesi altında güvence altına almıştır.^[4]

Anayasal güvence altına alınan savunma hakkını kullanacak şüpheli ya da sanıklar veya profesyonel olarak savunma görevini icra eden müdafiler, bu görev nedeniyle, herhangi bir müeyyide veya baskıdan kaynaklanan maddi veya manevi zarar ya da tehdit riski altında kalmamalıdır.

Keza, Anayasa Mahkemesi de "Gerçekten iddia ve savunma hakkının her türlü etkiden uzak olarak kullanılması esastır. Bir dâvada tarafların yargı mercileri önünde iddia ve savunmalarını kaygıya kapılmadan, serbestçe yapmaları gerekir, iddia ve savunma sınırı içinde kalan hakaretin suç teşkil etmemesi olayda hakaret kastının bulunmamasına değil, adaletin tam olarak yerine getirilmesi sebebine dayanır. Bu bakımdan bu serbestlik, dâvanın aydınlığa kavuşmasına, diğer bir deyimle, hakkın meydana çıkmasına yol açma amacına hizmet etmelidir. Anayasa'nın öngördüğü meşru vasıta ve yollara ancak böylelikle başvurulmuş olur"^[5] şeklinde vermiş olduğu bir karar ile bu hususun altını çizmiştir.

Bu nedenler ile Türk Ceza Kanunu'nun 128. maddesinde müdafî, şüpheli ve sanığa savunmasını suç işlemek endişesine kapılmadan özgürce ve korkusuzca yapabilmesi için "**savunma dokunulmazlığı**" (savunma bağımsızlığı/adli muafiyet) sağlanılmıştır.^[6] Zira, toplumsal savunma makamını işgal eden müdafî veya

[3] HAFIZOĞULLARI Zeki-ÖZEN Muharrem, "Türk Ceza Kanunu Özel Hükümler: Kişilere Karşı Suçlar", US-A Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 229. Bir görüşe göre ise de savunma dokunulmazlığının kaynağının dilekçe hakkından farklı olduğu belirtilmektedir (ÖZBEK Veli Özer, "TCK İzmir Şerhi: Türk Ceza Kanununun Anlamı", (Açıklamalı-Gereğeli-İçtihatlı, Cilt 1, Genel Hükümler, Madde 1-75), Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 446).

[4] Hafizoğulları/Özen: s. 229.

[5] Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas No: 1963/163, Karar No: 1965/36, Tarih No: 08/06/1965, Resmi Gazete Tarih ve Numara: 04/10/1965/12117. Kararın elektronik formattaki hali için bkz. http://www.anayasa.gov.tr/index.php?l=manage_karar&ref=show&action=search&cid=24 (Erişim Tarihi: 22. 03. 2012).

[6] TOROSLU Nevzat-FEYZİOĞLU Metin, "Ceza Muhakemesi Hukuku", Savaş Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2006, s. 142. AİHS'nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesi savunma bağımsızlığı/dokunulmazlığını güvence altına almaktadır. Buna göre herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir (AİHS, m. 10, f. 1).

Avukatların savunma bağımsızlığı konusunda Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütler de çeşitli ilkeler kabul etmişlerdir. BM, 1990 yılında yapmış olduğu "VIII. Suçun Önlenmesi ve Suçluların İslahı Kongresi"nde "Avukatların Rolüne Dair Temel İlkeler" başlıklı belgeyi kabul etmiştir. Anılan bu ilkelerin 20. maddesi avukat

bireysel savunma makamını işgal eden şüpheli/sanık, duruşmada veya vereceği dava ile ilgili dilekçelerde veya savunmalarda kullandığı tabirler neticesinde cezai soruşturma altına alınacağı endişesine kapılırlarsa mahkeme, savcılık veya idari makamlar önünde savunma görevini tam olarak yerine getiremez.[7]

Bu yüzden "hakaret" (TCK m. 125) ya da "iftira" (TCK m. 267) fiillerini suç haline getirmiş olan kanun koyucu; "savunma dokunulmazlığı" (TCK m. 128) düzenlemesi ile de bu fiillerin belirli durumlarda ve belirli kişiler tarafından öngörülen çerçevede işlenebilmesine hak tanımaktadır. Bu şekilde savunma

bağışıklığını düzenlemektedir. Buna göre: "Avukatlar; yazılı veya sözlü layihalarında yahut mesleki olarak mahkeme, divan veya herhangi bir hukuki ya da idari makamda hazır bulduklarında iyi niyetle yaptıkları ilişkili beyanlardan dolayı hukuki ve cezai bağışıklık altındadırlar" (Basic Principles on the Role of Lawyers, adopted in 1990, VIII. United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, para. 20). Metnin tamamı için bkz. http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp44.htm (Erişim Tarihi: 12. 03.2012). Ayrıca bu konuda bkz. LAWSON Edward H., BERTUCCI Mary Lou, WISEBERG Laurie S., "Encyclopedia of Human Rights", Second Edition (Revised), Taylor & Francis Publishing, Washington DC, 1996, s. 957-961.

"Avukatlık Mesleğinin İcra Özgürlüğü" başlıklı ve Avrupa Konseyi'nin 25 Ekim 2000 tarihinde yapılmış olan 727. Bakanlar Komitesi Toplantısında kabul edilmiş olan 2000(21) numaralı tavsiye kararı ile Avrupa Konseyi üyelerine avukatlık mesleğinin icra özgürlüğünü düzenleyecek her türlü tedbiri alma ve uygulamayı tavsiye etmiştir. Söz konusu tavsiyenin "Avukatlık Mesleğinin İcra Özgürlüğünde Genel Prensipler" başlığını taşıyan birinci ilkesinde bağışıklık konusu şu şekilde düzenlemiştir: "Kendi mesleki standartlarına göre hareket ederken avukatlar herhangi bir müeyyide veya baskıdan kaynaklanan zarar yahut tehdit görmemelidirler" (m. I, f. 4). Tavsiyedeki bu konudaki bir diğer düzenleme ise "Avukatların Rolü ve Görevleri" başlıklı üçüncü ilke düzenlenmiştir. Buna göre: "Ancak avukatlar yargıya saygı duyarlar ve görevlerini ulusal hukuki ve diğer kurallar ile mesleki standartlara göre yaparlar" (m. III, f. 4). Bu konuda bkz. "Freedom of Exercise of the Profession of Lawyer: Recommendation Rec(2000)21 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 25 October 2000 and Explanatory Memorandum", Council of Europe Publishing, Strasbourg Cedex, January 2001. Ayrıca sözü geçen tavsiye kararı metninin tamamının elektronik formattaki hali için bkz. <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8288> (Erişim Tarihi: 12. 03. 2012).

Tarafı bulunduğumuz AİHS'nin yargı merci olan AİHM, kararlarında ülkemizin de üyesi olduğu bu iki uluslararası örgütün yukarıda açıklanan ilkelerinden yorum metodu ile yararlanmakta ve bu ilkelere atıfta bulunmaktadır. Bu konuda bir örnek için bkz. Nikula v. Finland-31611/96 [2002] ECHR 324, 21 March 2002, para. 27, 28. Kararın tam metni için bkz. <http://www.echr.coe.int> (Erişim Tarihi: 12.03.2012).

- [7] KUNTER Nurullah, "Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku", 7. Bası, Kazancı Matbaacılık Sanayi, İstanbul, 1981, s. 186; CENTEL Nur Başar, "Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî", Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1984, s. 63; ERİŞ Uğur, "Avukatın Savunma Dokunulmazlığı", "Avukatlık Mesleği ve Savunma Hakkı", Ankara Barosu Hukuk Kurultayı (2004), Cilt 3, Ankara, 7 Ocak 2004, s. 38; ÖZEN Muharrem, "Savunma Hakkı Bağlamında Savunma Dokunulmazlığı", "Avukatlık Mesleği ve Savunma Hakkı", Ankara Barosu Hukuk Kurultayı (2004), Cilt 3, Ankara, 7 Ocak 2004, s. 47. Bu konuda ayrıca bkz. ÖZGENÇ İzzet- ŞAHİN Cumhur, "İddia ve Savunma Hakkı", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt V, Sayı: 1-2, Haziran-Aralık 2001, s. 93 vd.

dokunulmazlığı kanunun suç saydığı bir fiilin yapılmasına kanunun diğer maddesi yetki verdiği için hakkın kullanılmasında bir hukuka uygunluk nedeni haline gelmektedir.^[8] Böylelikle ceza kanunundan doğan bir subjektif hak olarak kullanılan savunma dokunulmazlığı hakkın icrası ile işlenen suç arasında bulunan bir fikri bağlantı çerçevesinde toplumsal ve bireysel savunma makamlarını işgal eden müdafî ya da şüpheli veya sanık gibi ceza muhakemesi sùjeleri tarafından hakkı doğuran sebebin sınırları içerisinde kullanıldığında bir hukuka uygunluk durumu oluşturmaktadır.^[9] Hukuk bütünlük taşıdığı için Ceza Kanunu'nun hukuka uygunluk sebebi olarak ele aldığı ve izin verdiği bir fiili;^[10] tazminat hukuku yahut disiplin hukuku gibi diğer hukuk dalları da aynı şekilde ele almalı ve bu yetkiyi kullanan faili aleyhinde hukuken olumsuz hiçbir sonuç çıkarılamayacak tarafsız bir alanda korumalıdır.

III. YARGI MERCİLERİ VE İDARİ MAKAMLAR KAVRAMLARI

765 sayılı TCK, savunma dokunulmazlığı ile ilgili düzenlemesinde,^[11] sadece yargı mercileri (kaza mercileri) kavramını kullanarak, gerek cumhuriyet ve

[8] DEMİRBAŞ Timur, "Ceza Hukuku Genel Hükümler", 7. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 288, 289; ÖZGENÇ İzzet, "Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler", Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 5. Bası, Seçkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 272; ZAFER Hamide, "Ceza Hukuku Temel Hükümler", TCK m. 1-75, 2. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, 285, 286. Özbek: s. 446-449. Özbek, her türlü savunma ve iddia sùjesinin hakkın icrası kapsamında hukuka uygunluk sebebinden yararlanabileceklerini; tanık ve bilirkişiler iddia ve savunma faaliyetinde bulunmadıklarından dolayı kanunun hükmünün uygulanması hukuka uygunluk nedeninden faydalanabileceğini düşünmektedir (Özbek: s. 446, 447). . Hakerî ise, müdafî ve haliyle de diğer savunma sùjeleri için savunma dokunulmazlığını, "hakkın icrası" (TCK m. 26, f. 1) bağlamında değil; "kanunun hükmünü icra" (TCK m. 24, f. 1) çerçevesinde ele almaktadır (HAKERİ Hakan, "Ceza Hukuku Genel Hükümler", 11. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s. 247, 297). Bizce, "savunma dokunulmazlığı" her iki açıdan da ele alınabilecek bir hukuka uygunluk nedeni olarak ele alınabilecek mahiyettedir. Zaten, öğretinin baskın yaklaşımı da meseleyi hakkın icrası kapsamında görmektedir.

[9] Demirbaş: s. 289-292; SOYASLAN Doğan, "Ceza Hukuku Genel Hükümler", Güncelleştirilmiş 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 373, 374;

[10] Demirbaş: s. 288.

[11] 765 sayılı TCK m. 486: Tarafların veya vekil, müdafî, müşavir yahut kanuni mümessillerinin bir dava hakkında kaza mercilerine verdikleri dilekçe, layiha veya sair evrakın yahut yaptıkları iddia ve müdafaaların ihtiva ettiği hakareti mutazammın yazı ve sözlerinden dolayı takibat yapılmaz.

Dava ile ilgili olmayan ve ilgili olduğu takdirde dahi iddia ve müdafaa hududunu aşan hakareti mutazammın yazı ve sözler yukarki fıkra hükmünden hariştir.

Birinci fıkrada yazılı hallerde salahiyetli kaza mercilerince kanunen muayyen olan inzibati tedbirlerden maada tecavüze uğrayanın talebi üzerine tazminata hükmedilebileceği

gerekse askeri savcılık makamlarına verilen dilekçe, layiha, sair evrak, iddia ve savunmaları kapsamı dışında bırakmıştı (m. 486).^[12] 5237 sayılı TCK ise yargı mercilerinin yanısıra idari makamlar nezdinde yapılan yazılı veya sözlü başvuru, iddia ve savunmaları da dokunulmazlık kapsamına almıştır. Bu hususta, 5237 sayılı TCK'ye getirilen önemli bir eleştiri, her ne kadar kanun metnindeki **"iddia ve savunma"** kavramları ilk bakışta daha geniş bir düzenleme gibi algılsa da aslında bu terminolojinin **"dar"** anlamda sadece 5271 sayılı CMK'daki kullanıma hasredilerek kullanıldığı ve bu yüzden de kanunun amacını ifade etmediğidir.^[13] Bu eleştiriye göre, 765 sayılı TCK, 5237 sayılı TCK'ya göre savunma dokunulmazlığı hususunda daha geniş ölçekte tüm taraf ve taraf faaliyetleri güvence altına almıştır.^[14]

Hakeza, kanun koyucunun savunma dokunulmazlığı gibi bir hukuka uygunluk sebebini vaz etmesinin nedeni esasen tartışma ve hak arama özgürlüğü gerçekleştirerek; iddia, savunma ve ikna özgürlüklerini teminat altına almaktır.^[15] Bu yüzden, adli, idari, askeri mahkemeler, anayasa mahkemesi, uyuşmazlık mahkemesi, yüce divan, cumhuriyet savcılığı, askeri savcılık, infaz hakimliği, icra tetkik hakimliği vb. 5237 sayılı TCK bağlamında makamlar yargı mercii olarak kabul edilmelidirler.^[16] Bununla birlikte bakanlık, valilik, kaymakamlık, jandarma komutanlığı, emniyet müdürlüğü, belediye vb. kurumlar ise idari organlar olarak kanunun savunma bağımsızlığı lafzının içerisinde ele alınmalıdır.^[17] Örneğin kamulaştırmaz el atma halinde arazisine el konulan kişinin valiliğe verdiği bir dilekçe ile yapılan işlemin "keyfi, kanunsuz" yapıldığını ileri sürmesi, dokunulmazlık kapsamı içerisinde hukuka uygun bir eylemdir.^[18]

gibi hakareti mutazammın yazı ve sözlerin evrak ve zabıtlardan kısmen veya tamamen kaldırılmasına da karar verilebilir.

Bu fasılda beyan olunan cürümlerden birinin irtikabından dolayı hüküm sudurunda mahkeme cürmün icrasına vasıta olan yazı ve resim ve sairenin müsaderesini ve ortadan kaldırılmasını emreder. Ortadan kaldırılamayan yazılar üzerine fikrai hükmiyeyi tahşiye eyler.

[12] ŞEN Ersan, "Yeni Türk Ceza Kanunu Yorumu", Cilt: I (m. 1-140), Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2006, s. 563.

[13] Hafizoğulları/Özen: s. 230. Bu konuda aksi görüş için krş. Şen: s. 563

[14] Ibid.

[15] SOYASLAN Doğan, "Ceza Hukuku Özel Hükümler", Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Yetkin, Ankara, 2010, s. 311

[16] Hafizoğulları/Özen: s. 230; Soyaslan: s. 310-313.

[17] Ibid.

[18] Soyaslan: s. 313.

IV. SAVUNMA DOKUNULMAZLIĞININ KAPSAMI/SINIRI

"Savunma dokunulmazlığı" (savunma bağımsızlığı/adli muafiyet), şüpheli ve sanığın da yararlandığı bir husus olduğu için, sadece müdafiyeye has bir ayrıcalık değildir.^[19] Çünkü, savunmanın etkili olabilmesi için bütün savunma süjelerinin ama özellikle müdafinin ceza alma endişesinin altında olmadan savunma yapılabilmesi gerekir.^[20] Aksi bir durum kuşkusuz adaleti zedeleyecek bir şekilde söylenmesi gereken şeylerin söylenmemesine sebebiyet verir.^[21] Bu durumda, savunmanın bağımsızlığından bahsedilemez.

[19] EREM Faruk, "Meslek Kuralları (Şerh)", TBB Yayınları, Sevinç Matbaası, İkinci Bası, Ankara 1973, s. 48; ERİŞ Uğur, "Savunma Dokunulmazlığı Koşulları-Değerlendirilmesi", Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 3, Ankara, 1984, s. 396. Ayrıca "taraf"lar ile müşavir ve mümessil dahil olmak üzere "taraf vekilleri" de bu dokunulmazlıktan faydalanırlar (Soyaslan: s. 310; Hafızoğulları/Özen: s.230).

[20] Ibid.

[21] Ibid. Yargıtay'ın, sanık avukatın savunma sınırlarını aşarak hâkime söylediği sözlerin hakaret niteliğinde olması ile ilgili olarak verdiği oyçokluğuna dayanan bir kararı şu şekildedir: "Bir fiilin suç oluşturabilmesi için kanunda belirtilen suç tipine uygun olmalı, bir başka hüküm tarafından hukuka uygun hale getirilmemeli ve failde suç kastı bulunmalıdır. Hakaret suçunda savunma sınırının aşıp aşılmadığını saptamak için, yazılan yazı ve söylenen sözlerin, savunma konusuyla mantıksal bağlantısını ve savunmaya yararlı bulunup bulunmadığını takdir etmek gerekir. Temyiz dilekçesinde '[...]insan hukukçuluğundan utanıyor[...] bizi Afrika Kanunları ile idare ediyoruz zannederler' sözleri yer alan sanık avukatın eyleminde, savunma sınırını aşır sözlerin hakaret oluşturması nedeniyle suç oluşmuştur" (Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı, Esas: 1998/4-225, Karar: 1998/316, Tarih: 20. 10. 1998) [Kazancı Bilişim-İçtihat ve Bilgi Bankası].

Bizce, bizatihi adil yargılanma hakkının ve ifade hürriyetinin AİHS çerçevesinde ihlali olan bu kararda Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun çoğunluk görüşünün kullandığı mantık metodolojisi tam olarak şu şekildedir: "İnceleme konusu olayda; sanık avukatın, borçlu (sanık) Lizbeth Berk vekili olarak mahkemeye gönderdiği 16.6.1994 tarihli temyiz dilekçesinde; müvekkilinin mahkûmiyetine ilişkin kararı veren katilani kastederek; '[...] mahkeme beraat kararı vermesi gerekirken 10 günlük tazyik hapis cezası verdi. İnsan hukukçuluğundan utanıyor. Şu karar yurtdışında basına verilse bizi Afrika kanunları ile idare ediyoruz zannederler. Hayret.....! İstanbul vilayetindeki bir mahkeme hukukun inceliğini nasıl bilemez, bunu anlamak mümkün değil ve yine eyvah. Bu itiraz süresinde yapılırsa, vah efendim sen bir de mal beyanında bulunacaksın diye hapis cezası mı vereceğim, bu hangi kanunda yazılı, hangi mantık ve hukuk anlayışı buna cevaz verir, kanunu iyi okumak gerekir ve anlamak gerekir diye düşünüyoruz[...]' demek suretiyle, katilani küçük düşürdüğü açıktır. Dilekçede yer alan bu sözlerin dava ile ilgisi ve yararı yoktur. Savunma hududu aşıldığından, hakareti oluşturan bu sözler nedeniyle sanığın savunma dokunulmazlığından yararlanması olanaklı değildir. Yerel Mahkemenin bu doğrultudaki gerekçesi de yasal ve yeterlidir. Bu itibarla; sanık Zeki'ye yüklenen suç yasal unsurları ile oluşmuş bulunduğundan, bu sanık ile ilgili direnme kararının onanmasına, Yerel Mahkeme diğer sanık Şengül ile ilgili 2 nolu kabule göre bozma nedenine uyup, öncekinden değişik yeni bir hüküm vermiş bulunduğundan, bu sanık hakkında temyiz incelemesi yapılmak üzere dosyanın Özel Daireye gönderilmesine karar verilmelidir"(id.).

Yargı mercileri veya idarî makamlar nezdinde yapılan yazılı veya sözlü başvuru, iddia ve savunmalar kapsamında, kişilerle ilgili olarak somut isnatlarda ya da olumsuz değerlendirmelerde bulunulması hâlinde, ceza verilmez. Ancak,

Üzülerek belirtmeliyiz ki, bizce, anılan yanlış kararda karşı oy kullanan başkan ve üyelerin gerekçeleri çoğunluk görüşünden şu şekilde çok daha sağlam mantıklı ve hukuki bir temellere oturmaktadır: “Çoğunluk görüşüne katılmayan Kurul Başkan ve Üyeleri ‘temyiz dilekçesinin bütünü nazara alındığında; sanık tarafından yazılan ve hakaret teşkil ettiği iddia olunan sözlerin müşteki Hakime değil, karara karşı eleştiri niteliğinde olduğu Anayasal ve yasal savunma dokunulmazlığı kapsamında kaldığından müsnet suçun oluşmadığı’ görüşüyle,

Üye O. Kadri Keskin ise ‘Mahkeme kararlarının tartışılmayacağı, hakim ve savcıların eleştirilmeyeceği yolunda hiç bir hüküm Anayasa’da veya diğer kanunlarda yoktur. Sadece Anayasa’nın 138. maddesinde mahkeme kararlarına uyma zorunluluğunun bulunduğu hükmü yer almıştır. Ancak, hiç bir mahkemenin kararlarının tartışılmayacağı ve hâkimlerin eleştirilmeyeceği yazılı değildir. Böyle bir yasaklama yoktur. Şairin dediği gibi “Barika-yi hakikat müsademe-yi efkardan çıkar» (Hakikat ışığı fikirlerin çatışmasından doğar) Bu sebeple eleştiri sınırlarını mümkün olabildiğince geniş tutmak gerekir. Bu genişlik demokrasinin ve AİHM kararlarının gereğidir. Eleştiri ağır da olsa bundan yararlanılmaldır. Tabiatıyla hakaret ve sövmeyi ayırmak da gereklidir ve eleştiride olduğu gibi karşılamak mümkün değildir. Ancak, bu ayırım açıklıkla ve netlikle yapılamıyorsa; “Şüpheden sanık yararlanır” kaidesi ile (demokrasi) ve (AİHM kararları) gereği, ağır da olsa eleştiri kapsamında kabul edilmelidir. Olayımızda da net ve açık kesin hakaret ve sövmeye yoktur. Temyiz dilekçesine yazılan sözlerin eleştiri mi, TCK’nın 486. maddesindeki savunma hakkı kapsamında mı, kaldığı yahut hakaret mi teşkil ettiği tartışıldığına göre; açıkladığımız üzere, sanık avukatın hakaret kastı ile hakaret etmediği ve bu sözlerin hakaret derecesine ulaşmadığı eleştiri ve TCK’nın 486. maddesindeki savunma hakkı kapsamında kaldığı kabul edilmelidir.

PRENSİPTE: Hiç bir yerde aksine bir hüküm olmadığından MAHKEME KARARLARI tartışılmaz veya HAKİMLER ELEŞTİRİLEMEZ denilemez. Aksi takdirde demokrasiden, huktuktan bahsedilemez. Ancak eleştiri hakkı var diye, hakaret hakkı da bahsedilemez. Fakat günümüzde bu noktadaki sınırların da geniş tutulması gerektiği inkar edilemez. Mesele bunların birlikte dengede tutulabilmesidir. Modern demokratik hukuk devleti de bunları birlikte dengeleyebilen devlettir.

21. asıra girerken modern demokratik bir hukuk devleti olduğu Anayasa’sında belirlenen Türkiye Cumhuriyetinde eleştirinin suç sayılmasına karşı olduğumdan, çoğunluk görüşüne katılmıyormuş diyerek karşı oy kullanmışlardır” (id.).

AİHM’nin benzer şekilde duruşma esnasında sözlü savunma yapan bir müdafii ile mahkeme heyeti arasında gelişen ve mahkemeye hakaret suçundan dolayı müdafiiye hükmolunan ceza ile ilgili olarak Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti aleyhine vermiş olduğu Kyprianou kararı için kırs. Kyprianou v. Cyprus–73797/01 [2004] ECHR 43, 27 January 2004; Kyprianou v. Cyprus–73797/01 [2005] ECHR 873, 15 December 2005, Grand Chamber Decision. Bahsi karar hakkında detaylı açıklamalar için bkz. KOCAOĞLU S. Sinan, “Müdafii”, Seçkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 286-289; CLAYTON Richard-TOMLINSON Hugh, “Fair Trial Rights”, Oxford University Press, 2010, s. 171; MCBRIDE Jeremy, “Human Rights & Criminal Procedure”, Council of Europe Publishing Editions, Strasbourg, 2009, s. 163, 164. Kyprianou kararı ile benzer şekilde hakimin savunmayı açıkça eleştirmesinin, ihsas-ı rey benzeri davranışlarda bulunmasının ve sanığın suçsuz olduğu beyanına karşı şaşkınlık göstermesinin AİHS m. 6, f. 1 bağlamında tarafsızlık ilkesinin ihlali olduğuna dair bir AİHM kararı için ise bkz. Lavents v. Latvia, Application No: 58442/00, Eur. Ct. H.R. Judgment, ([Merits & Satisfaction] of 28 November 2002) para. 118-119.

bunun için isnat ve değerlendirmelerin, gerçek ve somut vakıalara dayanması ve uyumsuzlukla bağlantılı olması gerekir (TCK m. 128).^[22] Burada “**somut isnat**” ve “**olumsuz değerlendirme**”ler ile kastedilen namus, şöhret, saygınlık veya onura yapılan taarruzlardır.^[23] Yargıtay, savunma dokunulmazlığını “**şekil**”, “**yer**” ve “**ölçülülük**” koşulları açısından ele almaktadır.^[24] Ayrıca savunma dokunulmazlığı, sadece müdafiyeye değil, aynı zamanda taraflar, katılan vekili ve yasal temsilcilere de tanınmış bir “**hukuka uygunluk nedeni**” olarak kabul edilmektedir.^[25]

- [22] Yargıtay bir kararında şekilde bir karar vermiştir: “Hakaret suçunda savunma sınırının aşılp aşılmadığını saptamak için yazılan yazı ve söylenen sözlerin, savunma konusuyla mantıksal bağlantısını ve savunmaya yararlı bulunmasını takdir etmek gerekir. Dava ile ilgili olmayan ve ilgili olduğu takdirde iddia ve savunma sınırını aşan hakareti oluşturan yazı ve sözler hakkında 765 sayılı TCK’nun m. 486, f. 1 (5237 sayılı TCK m. 128) uygulanamayacağından, hukuka uygunluk sebebinden söz edilemez” (Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı, Esas: 1994/4-358, Karar: 1995/65, Tarih: 13. 03. 1995) [Kazancı Bilişim-İçtihat ve Bilgi Bankası]. Ayrıca savunma bağıksıklığı/dokunulmazlığı’nın (adli muafiyet) unsurları için bkz. HAFİZOĞULLARI Zeki, “Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı”, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 51, Sayı: 1, Mart 1994, s. 27 vd.
- [23] CENTEL Nur-ZAFER Hamide-ÇAKMUT Özlem, “Türk Ceza Hukukuna Giriş”, Beta Yayınevi, 7. Bası, 2011, İstanbul, s. 332. Hafizoğulları/Özen, madde metninde kullanılan terminolojiyi “Bir kere isnadın soyutu, somutu nasıl olur, bu anlaşılacaktır. Çünkü, isnadın doğrusu-yalanı, gerçeği-zahirisi veya hayalisi olur, ama isnadın soyutu-somutu olmaz. Öte yandan ‘olumsuz değerlendirmelerde bulunmanın da hukuken hiç bir anlamı bulunmamaktadır, çünkü, ‘olumsuz değerlendirme’ zaten ceza hukuku anlamında hakaret oluyorsa, hakaret “somut isnatta bulunma” ifadesi ile sağlanmış bulunmaktadır; yok eğer hakaret olmuyorsa, bu kez de bunun hakaret suçu ile bir ilgisi bulunmamaktadır, öyleyse yeri burası değildir” şeklinde haklı olarak eleştirmektedir (Hafizoğulları/Özen: s. 230, 231).
- [24] “Sanığın avukat olması ve söz konusu eylemin avukatlık görevinin yerine getirilmesi sırasında işlenmesi savunma dokunulmazlığını gündeme getirmektedir. Avukatlar görevlerini ifa ederken belli koşullar içinde bazı isnatlarda bulunabilir, bunu yaparken de bazen muhatapları küçük düşürücü ifadeler kullanabilirler. Ancak bu esnada iddia ve savunmanın gerekliliği ile orantılı hareket etmek zorundadırlar. Savunma dokunulmazlığından söz edilebilmesi için eylemin iddia veya savunma niteliğindeki evrak ile ilgili olarak yapılması gerekir (Şekil koşulu). Eylem, yargı organlarına verilen dilekçelerde veya bu organlar huzurunda yapılmış olmalıdır (Yer koşulu). Hak kullanılırken sınırın aşılmaması gerekir (Ölçülülük koşulu)” (Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı, Esas: 2007/4-105, Karar: 2007/174, Tarih: 17. 07. 2007) [Kazancı Bilişim-İçtihat ve Bilgi Bankası].
- [25] Centel: Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî, s. 64; Hafizoğulları/Özen: s. 230; Soyaslan: s. 309 vd.; Demirbaş: s. 289. Ancak Centel/Zafer/Çakmut ve Soyaslan 5237 sayılı TCK’ya dayanan yeni görüşünde ise madde metninde yer alan “ceza verilmez” ifadesininin TCK m.128’deki durumun bir hukuka uygunluk nedeni olduğu kadar, bir cezazırlık nedeni olarak da yorumlamaktadırlar (CENTEL Nur-ZAFER Hamide-ÇAKMUT Özlem, “Kişilere Karşı İşlenen Suçlar”, Cilt:1, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 235; Soyaslan: s. 309-311). Avukatlık hizmetinin ifası sırasında kişilik haklarına saldırı ve avukatın savunma sınırlarını aşarak kendisine hakaret ettiği iddiası ile açılmış bulunan bir manevi tazminat davası ile ilgili olarak Yargıtay’ın vermiş olduğu bir karar ise şu şekildedir: “Avukat, müvekkilini savunurken karşı yanın dayandığı bononun gerçeğe uymadığını, onun

Müdafiye bu düzenleme ile mutlak bir savunma dokunulmazlığı verilerek, şüpheli veya sanığın lehine olan bütün hususları müvekkilinin kendisine verdiği bilgiler çerçevesinde sert ifadeler ile kullanma hakkı tanınmıştır.^[26] Savunma, hem CMK ve hem de Avukatlık Kanunu'nun çeşitli hükümlerinden çıkarılacağı üzere bir hak olduğu için bu hakkın kullanılması bir suç teşkil etmez.^[27] Ya da başka bir açıklama ile bu hakkın kullanılması bir hukuka uygunluk sebebi olduğundan dolayı suçun hukuka aykırılık unsurunu ortadan kaldırmaktadır.^[28] Bu itibarla savunma hakkının doğal neticesi olan savunma dokunulmazlığı, salt cezai bakımdan değil hukuki bakımdan da bir hukuka uygunluk sebebidir

(sicilli bir dolandırıcı) olduğunu resmi belgelere ve ceza mahkemesi kararına dayanarak bu yolda sekiz hükümlülüğü bulunduğunu açıklayıp sert bir savunmada bulunmuş fakat, olayları açıklayarak kişisel hakları halele uğratmadan savunma gereğini ve sonunda kamu hizmetinin amacını yerine getirmiş olduğundan davanın reddi doğrudur" (Yargıtay 4. Hukuk Dairesi Kararı, Esas: 1974/1160, Karar: 1975/5782, Tarih: 02. 05. 1975) [Kazancı Bilişim-İçtihat ve Bilgi Bankası].

- [26] ÖZKAN Meral Sungurtekin, "En Son Değişiklerle Avukatlık Hukuku", I. Bası, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, İzmir, 2006, s. 24, 25. AİHM, savunma bağımsızlığı ile ilgili bir kararında şu şekilde bir sonuca varmıştır: "Mahkeme, sahip oldukları özel statünün avukatları kamu ile mahkemeler arasında aracı olarak adaletin idaresinde merkezi bir konuma sahip kıldığını yineler. Bu konum Baronun üyeri üzerindeki olağan sınırlandırmaları da açıklar. Dahası, hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı bir devlette temel role sahip adaletin garantörü mahkemelerin kamu güvenine mazhar olması esastır. Avukatların bu alandaki anahtar rolünü gözönünde tutarak, avukatlardan adaletin uygun yönetimine (proper administration of justice) katkıda bulunmalarını ve onlardan bu hususta kamu güveninin korunmasını sağlamalarını beklemek meşrudur (diğer referanslarla birlikte bkz. Schöpfer v. Switzerland, Judgment of 20 May 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-III, pp. 1052-53, para. 29-30).(para. 45)

Mahkeme, AİHS'nin 10.maddesinin sadece ifade edilen düşünce veya bilginin esasını korumadığını, aynı zamanda bunların aktarılma biçimlerini de güvence altına aldığını tekrarlar. Avukatlar da kamuoyunun önünde adaletin idaresine dair yorum yapma hakkına sahiptirler, ancak bu konudaki eleştirileri belirli sınırları aşmamalıdır. Bu bağlamda yargısal kararlardan doğan sorunlarla ilgili olarak kamunun bilgi alma hakkı ile adaletin uygun biçimde yönetimi ve hukuk mesleğinin vakarı gibi değişik menfaatler arasında bir denge kurulmalıdır. Her ne kadar ulusal makamların müdahalenin gerekliliği üzerinde takdir yetkileri var olsa da, bu yetki ilgili olarak uygulanacak kurallar ve kararlar üzerinde Avrupa denetimi söz konusudur (bkz. Schöpfer v. Switzerland, judgment of 20 May 1998, Reports of Judgments and Decisions, 1998-III, pp. 1052-53, para. 33). Ancak şu an inceleme altındaki davada üye devletler arasında bu soruna dair açık bir ortak zemin veya ulusal makamlara geniş bir takdir yetkisi verilmesini haklı gösterecek ahlaki algılamaların çeşitliliğiyle ilgili olarak bir karşılıklık ihtiyacı mevcut değildir (para. 46)" (Nikula v. Finland-31611/96 [2002] ECHR 324, 21 March 2002, para. 45, 46). Kararın tam metni için bkz. <http://www.echr.coe.int> (Erişim Tarihi: 12.03.2009).

- [27] TOSUN Öztekin, "Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri Genel Kısım", İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1608-Hukuk Fakültesi Yayınları No: 353, Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll.Şti, İstanbul, 1971, s. 157.
- [28] İbid. Savunma bağımsızlığı/dokunulmazlığının hukuksal niteliği ile ilgili tartışmalar için bkz. ERİŞ Uğur, "Savunma Dokunulmazlığı Zorunluluğu, Hukuksal Niteliği", Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 6, Ankara, 1978, s. 942 vd.

(TCK m. 128, Gereğe). Hukuka uygunluk nedenleri, tüm hukuk sistemi bakımından sonuç doğurur.^[29] Bu yüzden, cezai ve hukuki yönden fail aleyhine herhangi bir olumsuz sonucu engelleyen savunma dokunulmazlığı, disiplin hukuku yönünden de aynı kapsayıcılığa sahiptir. Avukatlara, savunma dokunulmazlığının içerisinde kalan eylemlerinde dolayı disiplin cezası verilemez.

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, hukuka uygunluğun doğal neticesi olarak TCK m. 128'in sınırları içerisinde kalan eylemler aleyhine tazminata da hükmedilemez.^[30] Aynı şekilde her ne kadar ceza hukuku ile disiplin hukuku arasında *ne bis in idem* ilkesi uygulama alanı bulmazsa da,^[31] TCK m. 128 bir hukuka uygunluk nedeni olduğu için aynı zamanda müdafii eylemi ile ilgili olarak disiplin hukuku açısından da hukuka aykırılık unsurunu ortadan kaldıracaktır. Aksi takdirde savunma bağımsızlığı neticesinde ceza ve özel hukuk açısından hukuka uygunluktan yararlanan müdafii, avukatlık disiplin hukuku açısından tehlike altına girmesi demektir ki kanun koyucunun böylesi bir amacının olmadığı gayet açıktır.

Maalesef ki, baroların, uygulamada hatalı bir şekilde müdafilere TCK m. 128 çerçevesinde güvence altına alınmış eylemleri ile ilgili olarak disiplin

[29] EREM Faruk, "Ceza Hukukunda 'Hakkın Kullanılması' ", Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 41, Sayı: 1-4, Yıl: 1989-90. s. 8.

[30] Özkan: s. 40, 150. "Üstün nitelikte özel yarar bir hukuka uygunluk nedeni olup, özellikle hak arama özgürlüğü ve savunma hakkı açısından önem taşımaktadır. Hak arama özgürlüğünü ya da savunma hakkını kullanan kişi, başkasının kişilik haklarını ihlal ederse, burada çatışan iki yararın varlığı gündeme gelir. Çatışan bu yararlardan birisine üstünlük tanımak gerektiğinde bir lehine diğeri aleyhine hukuka uygunluk nedeninin varlığı kabul edilebilecektir. Hak arama ve savunma hakkını kullanma amacının bulunduğu ve bu amacın sınırları içinde kalındığı sürece hukuka uygunluk nedeninin varlığından da söz edilebilir. Aksine savunma hakkını kullanma amacını aşar biçimde bir başkasını itham etmek hatta ona iftiralarda bulunmak, maksadı aşan ifadelerde bulunmak elbette hukuka uygunluk nedeninin kabulüne en önemli engel oluşturacaktır. Savunma hakkı hak arama özgürlüğü gibi anayasal bir hak olup, bu hakkın tanınmasının amacı da kişinin kendisini yetkili merciler ve yargı organları önünde savunabilmesidir. Durum bu olunca da bu hak ancak bu amaç ve sınırlar içinde kullanıldığında hukuka uygunluk olabilir. Bu hakkın kullanıldığı görünümü altında başkalarının kişilik haklarının ihlali halinde amaç ve sınır aşıldığından elbette sorumluluk söz konusu olacaktır.

Ceza davasına savunma dilekçesi olarak verilen dilekçenin sanık konumundaki kişinin kendisine yönelik itham ve iddiaların gerçek dışılığını, bunların haklı olmadığını savunur mahiyette olmak yerine gereksiz cümle ve iddialarla karşı tarafın kişilik haklarına saldırı niteliğine bürünmüşse burada üstün nitelikte özel yarardan ve hukuka uygunluk nedeninin varlığından söz edilemeyecektir" (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı, Esas: 2007/4-224, Karar: 2007/228; Tarih: 02. 05. 2007) [Kazancı Bilişim-İçtihat ve Bilgi Bankası].

[31] OĞURLU Yücel, "Ceza Mahkemesi Kararının Disiplin Cezalarına Etkisi ve Sorunu: 'Ne Bis In Idem' Kuralı", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 52, Sayı: 2, Yıl: 2003, s. 101.

soruşturması açtıkları gözlemlenmektedir.^[32] Bu durum kanaatimizce müdafî ve avukat bağımsızlığının bizatihi baro yönetim kurulları ve disiplin kurulları eliyle ihlal edilmesidir. Hâlbuki baroların kuruluş amacı, müdafî ve avukat bağımsızlığını gerçekleştirmektir. Baro Yönetim Kurulları, böylesi durumlarda müdafîin savunmasında TCK m. 128 unsurlarının olup olmadığını incelemelidirler. Eğer müdafîin eylemi savunma sınırları içerisinde kalıyorsa disiplin kovuşturmasına yer olmadığı kararı vermeli ve ilgili sürecin tamamlaması ile müdafî ile ilgili yapılmış olan şikâyet dosyasını derhal işlemden kaldırmalıdır.

Ancak tekrar belirtmek istiyoruz ki hem cezai hem hukuki ve hem de disiplin yönünden hukuka uygunluk nedeni olan savunma dokunulmazlığından yararlanabilmek için muhakkak TCK m. 128'in cevaz verdiği sınırlar içerisinde hareket edilmesi lazımdır. Aksi takdirde müdafîin, avukatın veya savunma yapan kişinin savunma dokunulmazlığı kalkanından yararlanma imkânı ortadan kalkar.^[33]

[32] Avukat tarafından İş Mahkemesi'ne verilmiş olan dilekçede yazan "işçinin zihinsel ve bedensel yetersizliği sebebiyle iş akdinin feshi durumlarında savunmasının alınmasının işveren beklenemeyeceği" ifadesine ceza veren baro disiplin kurulunun kararının bozulmasına (TBB Disiplin Kurulu Kararı, Tarih: 23.11.2007, Esas: 2007/320, Karar: 2007/382; bkz. http://www.barobirlik.org.tr/haberler/disiplin_kararlari/detay.aspx?karar=201 [Erişim Tarihi: 20. 06. 2012]). Bu hususta arada doğru örnekler de yok değildir. Antalya Barosu Hakem Kurulu'na dilekçe veren avukatın dilekçesinde kullandığı ve şikâyet konusu olan " [...] 'giderek bataklığa dönüşmüştür', 'hukuk etiği açısından şaheser bir belge', 'davalıların kötü niyeti' (...) " sözlerine hem baro disiplin kurulu ve hem de TBB disiplin kurulu tarafından ceza tayin edilmesine gerek görülmemiştir (TBB Disiplin Kurulu Kararı, Tarih: 30.09.2005, Esas: 2005/218, Karar: 2005/307; bkz. http://www.barobirlik.org.tr/haberler/disiplin_kararlari/detay.aspx?karar=17 [Erişim Tarihi: 20. 06. 2012]).

[33] Yargıtay'ın bu konuda oyçokluğu ile almış olduğu bir karar şu şekildedir "Dava, kişilik haklarına saldırıdan kaynaklanan manevi tazminat istemine ilişkindir. Davalının cezalandırıldığı ve kesinleşen hükümlerle de tazminata mahkûm edildiği '[...] Ananı kadı yapmış, derdini kime anlatacağın [...]' sözleri nedeniyle suç duyurusunda bulunan ve şikâyetçi olan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 2. Dairesi başkan ve üyeleri için '[...] Kimse kendi kusurundan yararlanarak hak arayamaz [...]' şeklinde kullandığı ifadeler de gereksiz, maksadını aşan, savunma ve eleştiri niteliğinden uzak sözler olup, karşı tarafa saldırı boyutundadır. Avukat sıfatını taşıyan davalı, dilekçelerinde hukuki iddia ve savunmalarda bulunmak yerine sarf ettiği, saldırı boyutuna varan bu sözlerin hukuki sonuçlarına katlanmalıdır. Açıklanan nedenlerle; somut olayda manevi tazminat isteme koşulları gerçekleştiğinden davalının hukuki sorumluluğuna ve davacı lehine manevi tazminata hükmedilmesi usul ve yasaya uygundur" (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı, Esas: 2007/4-224, Karar: 2007/228; Tarih: 02. 05. 2007) [Kazancı Bilişim-İçtihat ve Bilgi Bankası]. Bizce daha sağlam temellere oturan bu karara muhalif üyenin karşı oy gerekçesi ise şu şekildedir: "T.C. Anayasasının 36. maddesine göre herkes meşru vasıta ve yollarla yargı mercileri önünde iddia, savunma ve adil yargılanma hakkına sahiptir. Bu cümleden olarak Avukatların müvekkilleri adına yargı mercileri önünde iddia ve savunmada bulunma, iddiasına ve savunmasına ilişkin delilleri sunma ve bu amaçla iddia ve savunmasını güçlendirecek ifadelerde bulunma hakkı vardır. Avukatlar, iddia ve savunma

Bu bağlamda savunma bağışıklığının sınırını şu şekilde açıklayan yazara katılmamak mümkün değildir: "Savunma ile hiçbir ilgisi olmayan ve savunma yapmak için zorunlu bulunmayan söz ve yazıları meşru savunma olarak kabul edemeyiz. Nitekim doktrinde de, hakaret içerikli yazı ve sözler, uyuşmazlığın konusuyla doğrudan veya dolaylı mantıksal zorunlu bir bağıntı içerisinde olmadığında, yani bunlar olmadan da savunma eksiksiz yapılabildiğinde savunma sınırının aşılmış olacağı ifade edilmiştir".^[34]

Elbette ki konu ile tamamen ilgisiz bir ifadenin savunma dokunulmazlığından faydalanması mümkün değildir. Ancak, "eksiksiz" sıfatı son derece iddialı bir nitelendirmedir. Zaten, savunmadan hangi ifade çıkarılırsa veya nasıl bir beyan eklenirse savunmanın eksiksiz yapılmış sayılacağına ölçütü ne yargının ve ne de öğretinin elinde mevcut değildir. Böylesi bir yaklaşımın kabulü savunma sülhlerinin kanunun kendilerine tanıdığı yetkiyi rahatça kullanamamalarına yol açabilir.

Zira, savunmada kullanılacak ifadelerin sınırlarını takdir etmek, TCK m. 128'in normatif çerçevesinde kullanılmak koşulu ile hakkı kullanan savunma sülhesinin takdirindedir. Keza, hakkın icrası ile işlenen suç arasında fikri bağlantı olması mecburiyetini bir zaruret bağı olarak düşünmek asla doğru değildir.^[35] Zorunlu olmamakla birlikte faydalı olan ifadeler de hukuka uygundur.^[36] TCK

hakkını kullanırken karşı tarafın, şahitlerin, bilirkişilerin, mahkeme ve hâkiminin kişisel haklarını ihlal edici açık hakarete varmayan iddiaları ileri sürme ve söz söyleme durumunda kalabilirler. Mesleki ve toplumsal görevleri bunu icap ettirir. Yargıtay 4.Hukuk Dairesinin 02. 05. 1975 tarih, Esas: 1160, Karar: 51182 sayılı ilamı da bu yöndedir.

Davalı Avukatın iddiasını kendi seçtiği yollarla ispat etmesi en tabii hakkıdır. Onun mahkemece başka bir yola sevk edilmesi durumunda dayandığı atasözünü ve dönemin siyasi kişilerine ait sözlerden alıntı yapması açıkça davacıya yönelik değildir. İddianın güçlendirilmesi mahiyetinde kabul edilmelidir. İddia ve savunma hakkı kutsaldır. Bu hakkın ispatı için sarf edilen maksadını aşan sözlere tahammül etmek gerekir. Dayalı başka nedenlerle veya bir takım özel ilişkiler sırasında davacıya bahsi geçen sözleri söylememiştir. Normalde kişilik haklarına saldırı mahiyetinde kabul edilebilecek bu sözler, davalı Avukat tarafından dava kapsamında söylenmiştir. Avukatların savunma hakkı kapsamında objektif üslupla yaptıkları savunma ve sarf ettikleri sözler; Anayasal güvence altında bulunan kişilik hakkına yönelik saldırı olarak kabul edilemeyecek önemli istisnalardandır. Davalı bu sınırı aşmamış, davacıya yönelik açık bir saldırıda bulunmamıştır. Yüksek 4.Hukuk Dairesinin bozma kararı doğrudur. Sayın çoğunluğun onama yolundaki görüşüne katılmıyorum" (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı, Esas: 2007/4-224, Karar: 2007/228; Tarih: 02. 05. 2007) [Kazancı Bilişim-İçtihat ve Bilgi Bankası].

[34] Hafizoğulları: Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı, s. 30; ER Deniz Erol, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları", Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 232.

[35] DÖNMEZER Sulhi-ERMAN Sahir, "Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku-Umumi Kısım", Cilt: II, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1408, Hukuk Fakültesi Yayın No: 311, Yeniden Gözden Geçirilmiş Dördüncü Bası, Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll. Şti, İstanbul, 1969, s. 43, 44; Demirbaş: s. 291.

[36] Ibid.

m. 128 çerçevesinde yapılan hareket ile savunma dokunulmazlığı arasında bir ilişki kurulabilmesi için dava ile hakaretler arasında bir mecburiyet ilişkisinin bulunması gerekli değildir.^[37] Hakaret, sövme olmaksızın savunma hakkının kullanılmasının imkânsız olması da zorunlu değildir.^[38] Çünkü, burada asıl önemli olan konu yapılan hakaretin savunmaya bir şekilde hizmet edebilmesi ve **faydalı olabilmesidir.**^[39] Dolayısıyla, savunma dokunulmazlığını korumasına girecek hakaret içeren beyanların **“zaruriliği”** yani savunma açısından **“olmaz ise olmaz”** bir işleve sahip olması değil, **“faydalılığı”** esastır.^[40]

SONUÇ

“Savunma”ya verilen önem, bir ülkede demokratik gelişmişliğin ve insan haklarına verilen değer en önemli göstergelerinden birisidir. Ceza muhakemesi hukukunun tarihsel evriminde, savunma hakkının güvence altına alınabilmesi için süjelerin birbirlerini kontrol etmesi, denetlemesi için olduğu kadar süjeleri (özellikle savunmayı) diğerlerinin keyfi taarruzlarına karşı koruyabilmek için de çeşitli mekanizmalar yaratılmıştır. Bunlardan en başta geleni toplumsal ve bireysel savunma makamını işgal eden süjelerin yani şüpheli, sanık ve müdafii kendilerini rahat ifade edebilmelerinin ve iddianın tezlerine yönelik karşı-tezlerinin ileri sürülmesini güvence altına alınabilmelerinin sağlanabilmesidir.

Savunma dokunulmazlığı, uygulamada en çok ceza muhakemesinde savunma yapan avukatın yani müdafiiin faydalandığı bir bağımsızlık türüdür. Bu muafiyet ifade hürriyeti bağlamında avukat bağımsızlığının garantisidir. Bu yüzden de tüm yargı mercileri ve idari makamlar, bu hakkın (ve yetkinin) azami şekilde yerine getirilmesini sağlamalıdır.

Bununla beraber her hak gibi savunma dokunulmazlığı da sınırsız değildir. Yazılı veya sözlü olarak savunma icra ederken müdafilerin, bizce, birer **“kelime üstadı”** gibi davranarak beyanlarını daha incelikle ifade etmeleri esastır. Ancak müdafiiin savunma dokunulmazlığı sınırlarını iğfal ettiği iddia edilen eylemini incelerken; eylemin hukuki veya cezai boyutu ile ilgilenen yargı mercileri ile avukatlık disiplin hukuku açısından meseleyi ele alan görevli baro organlarının, özellikle yorumlarını taraf olduğumuz BM ve AİHS'nin ifade özgürlüğü normları çerçevesinde yapmaları şarttır (BM İHEB m. 19; BM MSHS m. 19; AİHS m. 10). Zira, malumdur ki Anayasa'nın 90. maddesinin beşinci fıkrasına göre usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere

[37] Ibid.

[38] Ibid.

[39] Ibid.

[40] Ibid.

ilişkin milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir ve bunlarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.

"Savunma bağışıklığının sınırları" meselesi muğlaktır. Her olayı kendi içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu yüzden bu değerlendirmeyi yaparken kullanılması gereken yorum metodu **"dar"** şekilde değil, **"geniş"** letici bir biçimde yapılmalıdır. Çünkü, konu özgürlükler hele ki ifade hürriyeti olunca, yorumu yapan makamların takip etmeleri gereken yol daha özgürlükçü bir çizgi olmalıdır. Unutulmamalıdır ki savunmanın çeşitli bahaneler ile sınırlandırılmaya başlandığı bir ülke, diğer bütün temel hak ve özgürlüklerin kullanımında tehlikeye düştüğü bir ülkedir.

Zaten sırf bu yüzden TCK m. 128'in "Gerekeç"inde savunma süjeleri tarafından bulunulan ve normal şartlarda hakaret, iftira ya da suç tasnii suçlarını oluşturabilecek biçimde yapılan **"somut isnat"** ve **"olumsuz değerlendirme"**lerin uyuşmazlığın çözümü açısından uyuşmazlıkla ilişkili olması gerekse de faydalı olmasının **aranmaması** gerektiğini belirtilerek, savunma bağışıklığının sınırlarının son derece geniş şekilde ele alan bir yaklaşımı ortaya koymuştur. Kanun koyucunun bu kadar açık lafzına ve teviline rağmen savunma dokunulmazlığının sınırları meselesini önlerine gelen somut olaylara uygulayan ve bu hususu cezai, hukuki ve disiplin yönünden inceleyen çeşitli yargı mercilerinin, TBB/baro yönetim kurullarının, TBB/baro disiplin kurullarının vermiş olduğu avukatın ifade hürriyeti ve savunma hakkının icrasını sınırlayıcı mahiyetteki kararların olması gereken hukuk ile hiç bir ilişkisinin olmadığı aşikardır.

Hatta, madde **"gerekeç"**inde savunma dokunulmazlığı sınırının fail tarafından aşıldığı durumlarda bile her ne kadar iddia ve savunma sınırını aşan hakareti ya da yukarıda sayılan türden başka suçları mutazammın yazı ve sözlerin iddia ve savunma hakkı kapsamında mütalâa edilmesi mümkün olmasa da bu ifadelerin kullanılmasının **"öfke ve gazabın"**^[41] etkisiyle aşılmakta olduğu için böylesi beyanlara müsamaha ile bakılması gerektiği ve **kusurun tespiti**nin bu bakış açısı ile yapılması gerektiği belirtilmiştir.

[41] Gerekenin bu bölümüne yapılan isabetli bir eleştiri şöyledir: "Öfke ve gazap, hukuka uygunluk sebebinde nazara alınacak bir unsur olmadığı gibi, kusurluluğu ortadan kaldıran bir sebep de değildir. Öfke ve gazap hali, Kanun'un 29. Maddesinde 'Haksız Tahrik' başlığı altında kanunî hafifletici bir neden olarak düzenlenmiştir. Bu nedenle, öfke ve gazabın tesiriyle iddia ve savunmalarında hakaret eden failin fiili, eğer 128. maddede öngörülen şartları taşımamakta ise, ya fail hakkında cezai sorumluluk doğacak veya hakaret suçu bakımından özel bir kanunî hafifletici sebep gösteren Kanun'un 129. maddesi uyarınca tatbikat yapılacaktır. Kanaatimizce, iddia ve savunmalarla ilgisi olan söz ve yazıların hakaret teşkil edip etmediği hususunda failde özel kast araştırması yapmak ve bu konuda ulaşılabilecek neticeye göre 129. maddeyi de dikkate almak sureti ile sonuca ulaşmak isabetli olacaktır" (Şen: s. 569) .

KAYNAKÇA

- "Basic Principles on the Role of Lawyers", adopted in 1990, VIII. United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Metnin elektronik formattaki hali için bkz. http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/h_comp44.htm (Erişim Tarihi: 12. 03.2012).
- CENTEL Nur Başar, "Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî", Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1984.
- CENTEL Nur-ZAFER Hamide-ÇAKMUT Özlem, "Kişilere Karşı İşlenen Suçlar", Cilt:1, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007.
- CENTEL Nur-ZAFER Hamide-ÇAKMUT Özlem, "Türk Ceza Hukukuna Giriş", Beta Yayınevi, 7. Bası, 2011, İstanbul.
- CLAYTON Richard-TOMLINSON Hugh, "Fair Trial Rights", Oxford University Press, United Kingdom, 2010.
- DEMİRBAŞ Timur, "Ceza Hukuku Genel Hükümler", 7. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2011.
- DÖNMEZER Sulhi-ERMAN Sahir, "Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku-Umumi Kısım", Cilt: II, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1408, Hukuk Fakültesi Yayın No: 311, Yeniden Gözden Geçirilmiş Dördüncü Bası, Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll. Şti, İstanbul, 1969.
- ER Deniz Erol, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Hukukumuzda Sanık Hakları", Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.
- EREM Faruk, "Ceza Hukukunda 'Hakkın Kullanılması'", Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 41, Sayı: 1-4, Yıl: 1989-90. s. 5-17. Makalenin elektronik formatındaki hali için bkz. <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1989-1990-41-01-04/AUHF-1989-1990-41-01-04-Erem.pdf> (Erişim Tarihi: 17. 04. 2012).
- EREM Faruk, "Meslek Kuralları (Şerh)", TBB Yayınları, Sevinç Matbaası, İkinci Bası, Ankara 1973.
- ERİŞ Uğur, "Avukatın Savunma Dokunulmazlığı", "Avukatlık Mesleği ve Savunma Hakkı", Ankara Barosu Hukuk Kurultayı (2004), Cilt 3, Ankara, 7 Ocak 2004, s. 36-43.
- ERİŞ Uğur, "Savunma Dokunulmazlığı Koşulları-Değerlendirilmesi", Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 3, Ankara, 1984, s. 369-405.
- ERİŞ Uğur, "Savunma Dokunulmazlığı Zorunluluğu, Hukuksal Niteliği", Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 6, Ankara, 1978, s. 939-945.
- "Freedom of Exercise of the Profession of Lawyer: Recommendation Rec(2000)21 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 25 October 2000 and Explanatory Memorandum", Council of Europe Publishing, Strasbourg Cedex, January 2001. Ayrıca sözü geçen tavsiye kararı metninin tamamının elektronik formattaki hali için bkz. <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8288> (Erişim Tarihi: 12. 03. 2012).
- HAFIZOĞULLARI Zeki-ÖZEN Muharrem, "Türk Ceza Kanunu Özel Hükümler: Kişilere Karşı Suçlar", US-A Yayıncılık, Ankara, 2010.
- HAFIZOĞULLARI Zeki, "Genel Çizgileri İle Savunma Hakkı", Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 51, Sayı: 1, Mart 1994. s. 20-40.
- HAKERİ Hakan, "Ceza Hukuku Genel Hükümler", 11. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011.
- KOCAOĞLU S. Sinan, "Müdafî", Seçkin Yayınları, Ankara, 2011.
- KUNTER Nurullah, "Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku", 7. Bası, Kazancı Matbaacılık Sanayi, İstanbul, 1981.
- Kyprianou v. Cyprus-73797/01 [2004] ECHR 43, 27 January 2004. Kararın tam metni için bkz. <http://www.echr.coe.int> (Erişim Tarihi: 12.03.2012).
- Kyprianou v. Cyprus-73797/01 [2005] ECHR 873, 15 December 2005, Grand Chamber Decision. Kararın tam metni için bkz. <http://www.echr.coe.int> (Erişim Tarihi: 12.03.2012).
- Lavents v. Latvia, Application No: 58442/00, Eur. Ct. H.R. Judgment, ([Merits & Satisfaction] of 28 November 2002) para. 118-119. Kararın tam metni için bkz. <http://www.echr.coe.int> (Erişim Tarihi: 12.03.2012).

- LAWSON Edward H., BERTUCCI Mary Lou, WISEBERG Laurie S., "Encyclopedia of Human Rights", Second Edition (Revised), Taylor & Francis Publishing, Washington DC, 1996.
- MCBRIDE Jeremy, "Human Rights & Criminal Procedure", Council of Europe Publishing Editions, Strasbourg, 2009.
- Nikula v. Finland—31611/96 [2002] ECHR 324, 21 March 2002. Kararın tam metni için bkz. <http://www.echr.coe.int> (Erişim Tarihi: 12.03.2012).
- OĞURLU Yücel, "Ceza Mahkemesi Kararının Disiplin Cezalarına Etkisi ve Sorunu: 'Ne Bis In Idem' Kuralı", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 52, Sayı: 2, Yıl: 2003, s. 101-124. Ayrıca makalenin elektronik formattaki hali için bkz. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/282/2575.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2009).
- ÖZBEK Veli Özer, "TCK İzmir Şerhi: Türk Ceza Kanununun Anlamı", (Açıklamalı-Gerekçeli-İçtihatlı, Cilt 1, Genel Hükümler, Madde 1-75), Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2010.
- ÖZEN Muharrem, "Savunma Hakkı Bağlamında Savunma Dokunulmazlığı", "Avukatlık Mesleği ve Savunma Hakkı", Ankara Barosu Hukuk Kurultayı (2004), Cilt 3, Ankara, 7 Ocak 2004, s. 46-70.
- ÖZGENÇ İzzet, "Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler", Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2010.
- ÖZGENÇ İzzet- ŞAHİN Cumhuriyet, "İddia ve Savunma Hakkı", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt V, Sayı: 1-2, Haziran-Aralık 2001, s. 89-117. Ayrıca makalenin elektronik formattaki hali için bkz. http://www.hukuk.gazi.edu.tr/dergi/cilt_5-sayi_1-2.pdf (Erişim Tarihi: 23 Mart 2009).
- ÖZKAN Meral Sungurtekin, "En Son Değişiklikle Avukatlık Hukuku", 1. Baskı, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, İzmir, 2006.
- Schöpfer v. Switzerland, Judgment of 20 May 1998, Reports of Judgments and Decisions, 1998-III.
- SOYASLAN Doğan, "Ceza Hukuku Genel Hükümler", Güncelleştirilmiş 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.
- ŞEN Ersan, "Yeni Türk Ceza Kanunu Yorumu", Cilt: 1 (m. 1-140), Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2006.
- SOYASLAN Doğan, "Ceza Hukuku Özel Hükümler", Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Yetkin, Ankara, 2010.
- TOROSLU Nevzat-FEYZİOĞLU Metin, "Ceza Muhakemesi Hukuku", Savaş Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2006.
- TOSUN Öztekin, "Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri Genel Kısım", İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1608-Hukuk Fakültesi Yayınları No: 353, Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll.Şti, İstanbul, 1971.
- ZAFER Hamide, "Ceza Hukuku Temel Hükümler", TCK m. 1-75, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2011.